İSYAN GÜNLERİNDE AŞK ÜZERİNE

About love in the revolting days

Sur l'amour dans les jours d' émeute

Doç. Dr. Abide DOĞAN*

ÖZET

İsyan Günlerinde Aşk, Ahmet Altan'ın tarihimizin karmaşık bir dönemini ve tartışmalı bir olayını yeniden gündeme getirdiği, bu dönemde yaşayan insanların aşklarını, tutkularını, acılarını ve ihanetlerini anlattığı romanıdır.

Yazarın 1998 yılında yayınladığı *Kılıç Yarası Gibi* adlı romanın devamı niteliğinde olan *İsyan Günlerinde Aşk*'ta din, siyaset, ordu, aşk, kadın, cinsellik ve ihtiras temalarına yer verilmiş, dikkatler özellikle II. Meşrutiyet yıllarına, dönemin askerî, siyasî ve tarihî gelişmelerine, özellikle 31 Mart Vak'asına çekilmiş; Şeyh Efendi ile Reşit Paşa ailelerinin maceraları bu tarihî süreçte ele alınmıştır. Ahmet Altan'ın tarihî gerçekliğe büyük ölçüde bağlı kaldığı romanda, olayların çıkış nedeni olarak hem yobazların şeriat istekleri, hem de Selanik'ten gelen subayların başıbozukluğu, alaylı subayların ve halkın İttihat ve Terakki yönetiminden duyduğu rahatsızlık gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler

II. Meşrutiyet, İsyan Günleri (31 Mart Vak'ası), İttihat ve Terakki, Şeyh Yusuf, Şeriat.

ABSTRACT

Love in the Revolting Days is a novel in which Ahmet Altan retacheles the events took place in one rather comlicated period of our historical, during which he explained the loves, the ailments, the pains and the disobedianes of the people lived in that period.

The author, as a continuation of his novel called Like a Wound of Sword published in 1998, published his Love in the Revolting Days in which he covered the issues dealing with religion, politics, armforces, love, women, sexuality and embitious and put more emphasis on the issues as such military, politic and historical developments particularly the event of March 31, in the years of Second Constitutional Monarchy. Sheikh Efendi and Reşit Pasha's familiar adventures are covered in historical perspectives.

Ahmet Altan in his historical novel explains that the reason behind the outbreak of illegal events were due to the fanatis asking for şeriat, the inappropriate behaviour of the officers who arrived from Salanica, the negatif attitude of the officers from barracs as well as the people towards İttihat and Terakki governance.

Key Words

II. Constitutional Monarchy, The Revolting Days, İttihat ve Terakki, Shaikh Yusuf, şeriat

Ahmet Altan *İsyan Günlerinde Aşk* adlı romanında tarihî bir vak'ayı (31 Mart Vak'asını) ve bu dönemde yaşanan aşkı/aşkları konu edinmiştir.

İsyan Günlerinde Aşk, yazarın 1998 yılında yayımlanan *Kılıç Yarası Gibi* adlı romanının devamı niteliğindedir. Konu, zaman, mekan ve asıl kişiler iki romanda da aynıdır ve olaylar da birbirini tamamlamaktadır.[1] Bu bakımdan, romanda anlatılanları daha iyi anlayabilmek için, *Kılıç Yarası Gibi*'yi kısaca hatırlatmak yerinde olacaktır.

Yirmi yedi bölüm ve üç yüz kırk dört sayfadan oluşan *Kılıç Yarası Gibi*'de olaylar, kişiler, zaman ve mekan gibi kurgu ögeleri devamlılık gösterir. *İsyan Günlerinde Aşk*'taki olaylar bu romanda başlar. Mehpare Hanım ile Şeyh Efendi'nin düğünlerini, bir buçuk yıl sonraki

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ayrılıklarını, Mehpare Hanım'ın Hüseyin Hikmet Beyle evlenmesini, İstanbul'daki paşalar arasındaki rekabet, kavga ve entrikaları, Anadolu ve İstanbul'daki ayaklanma, tutuklanma, idam ve sürgünleri, Ragıp Bey'in İstanbul'a gelişini, İttihat ve Terakki mensuplarının organize oluşunu, Mihrişah Sultan'ın İstanbul'a dönüşünü ve Şeyh'le yakınlaşmasını, Mehpare Hanım'ın Selanik'te kocasını Konstantin ile aldatmasını, Ragıp Bey'in Bulgarlarla savaştıktan sonra İstanbul'a gelerek Şeyh'in kızıyla evlenmesini, İttihat ve Terakki'nin ilk kez siyaset sahnesine çıkarak Makedonya'ya gelen Şemsi Paşa'yı öldürtmesini, bu olaydan derinden etkilenen padişahın Meşrutiyet'in ilanına karar vermesini ve nihayet aldatılan koca Hikmet Bey'in intihar girişimini *Kılıç Yarası Gibi*'den öğreniriz.

İsyan Günlerinde Aşk'taki olaylar buradan, yani Meşrutiyet'in ilanı için padişahın meclis binasına gitmesiyle başlar. Bir yandan Meşrutiyet'in ilan edilmesine, öte yandan da tek bir revolver kurşunuyla yaralanan Hikmet Bey'in gözlerini Selanik'teki Fransız hastanesinde açmasına şahit olur okuyucu. Devrin askerî ve siyasî olaylarıyla Şeyh Yusuf ve Reşit Paşa ailelerinin maceraları paralel bir şekilde ilerler.

Hikmet Bey iyileştikten sonra İstanbul'a dönerek babası Reşit Paşa'nın hazırladığı konağa dadısı ve cariyesi ile yerleşir. Bir süre sonra da Paris'te yaşayan annesi, Rukiye ve Nizam'la birlikte İstanbul'a döner.

Öte yandan, Selanik'ten gelen orduda görevli Ragıp Bey, Beyoğlu'nda bir tesadüf sonucu Dilara Hanım'la tanışır. Zengin ve güzel bir dul kadın olan Dilara Hanım'la zaman içinde ilişkilerini ilerleten Ragıp Bey annesini ve eşini ihmal eder. Kışlaya da evine de uğramaz olur. Şeyh Efendi durumdan haberdardır, ancak kimseye bildiklerini sezdirmez. Şeyh Yusuf damadı Hasan Efendi sayesinde İstanbul'da olup biteni anında duyar. Dilara Hanım'dan arta kalan zamanlarda işiyle meşgul olan Ragıp Bey orduda şeriatçı askerlerin artmasından endişelidir. İttihatçı olan ağabeyi Cevat Bey'le durum değerlendirmesi yaparlar. Memleketin durumu kötüye gitmektedir. Ahmet Samim ve Hasan Fehmi adlı gazetecilerin öldürülmesi, Volkan gazetesi başyazarı Derviş Vahdetî'nin İslamcı faaliyetleri, Kör Ali'nin "şeriat isteriz" diyerek peşine taktığı insanlarla saraya yürümesi ve benzeri olaylar durumun ciddiyetini ve vehametini göstermektedir. Meşrutiyet'i ilan eden fakat kimseyi memnun edemeyen padişah da olayların gelişmesinden tedirgindir. Şeyh Efendi ile Hasan Efendi de memleketin durumundan kaygılıdır. Hasan Efendi askerin isyan edeceğini düşünür; Şeyh ise silaha ve ayaklanmaya karşı olduğunu söyler. Ragıp Bey dahil, müritlerinin bu işlere karışmasını istemez. Ragıp Bey Hasan Efendi'den duyduklarını İttihatçıların merkezine gidip anlatır. Bazıları onun fikrine karşı olduklarından aralarında kavga çıkar. Ragıp Bey'in sinirleri gibi ordu da bozulmuştur. Ahlaksızlık artmış, subaylar Beyoğlu'ndan çıkmaz olmuştur. Ragıp Bey sokaklarda sivil kıyafetle dolaşmaya başlar. Askerlerle halkın çevrelediği Harbiye Nezareti'ne gider. Olaylar karşısında pratik davranamayan, saraydan gelecek kararı bekleyen Nazır'ın, teklifini kabul etmemesi üzerine Ragıp Bey, arkadaşlarıyla birlikte Selanik'ten gelecek orduya katılmak üzere yola çıkmaya karar verir.

Diğer taraftan, bazı askerler İstanbul'da halkı rahatsız etmeye başlamışlardır. Birkaç tersane askeri Dilara Hanım'ın Rum hizmetçisini bahçede sıkıştırır. İstanbul'da can güvenliği kalmamıştır. Yardıma koşan Hikmet Bey Dilara

Hanım'la kızı Dilevser'i köşküne götürür. Edebiyat ve sanat sohbetleri Hikmet Bey ile Dilevser'i yakınlaştırır.

Selanik'te Konstantin'le gününü gün eden Mehpare Hanım İstanbul'daki isyanı duyunca kızını hatırlar. Aldığı iyi haberlere rağmen içi rahat değildir. Çocuklarının özlemi ağır basınca, Konstantin'i terkedip İstanbul'a dönme planları yapar.

Berlin'e Enver Bey'i ikna etmek için giden Cevat Bey, Selanik'e döndüğünde bir ordunun hazırlandığını öğrenir öğrenmez, teşkilatta kendisinden bazı şeylerin saklandığını düşünür. Kızgın bir halde Selanik'ten orduyla İstanbul'a doğru yola çıkar.

Bu arada din adamları da bir beyanname yayınlayarak isyanı tenkit edip isyancılarla bir ilgilerinin olmadığını belirtirler. Padişahın kendilerini desteklemediklerini söyleyen isyancılar ise Hareket Ordusu'na tuzak kurup hepsini kesmeyi planlarlar. Ordu İstanbul'a geldiğinde ise düşündüklerinin aksi olur. İsyancılar yakalanıp idam edilir. Padişah da Selanik'e sürgüne gönderilir. İstanbul bir süre Mahmut Nedim Paşa'nın istibdadıyla yönetilir. Paşa sonunda öldürülür.

Ragıp Bey karısından ayrılır, fakat Dilara Hanım ile de evlenmez. Makedonya'ya geri döner. İsyan günlerinde başlayan aşk/tutku bitmiştir. Rukiye ile Tevfik evlenir. İstanbul'a dönen Mehpare Hanım Fransız elçiliğinden bir diplomatla ilişki kurar. Ara sıra İstanbul'a gelen Kostantin ile de görüşür. Oğlu Nizam, babası gibi Paris'te okumaktadır. Doktor Reşit Paşa Selanik'te kalp krizinden ölür. Hikmet Bey ise Hediye'yi çok sevmesine rağmen Dilevser'le evlenmeye karar verir. Ancak onun bu tercihi Hediye'nin ölümüne neden olur. Hediye'nin aradan çekilmesiyle Hikmet Bey Dilevser'le evlenir ama Hediye'yi unutamaz.

Kılıç Yarası Gibi, Hikmet Bey'in intihar teşebbüsüyle sonra ererken, *İsyan Günlerinde Aşk*, Hikmet Bey'in cariyesi Hediye'nin intiharıyla noktalanır. Mehpare Hanım'ın ihaneti ile Hediye'nin intiharı Hikmet Bey için zamanla acısı azalsa bile izi asla silinmeyen "kılıç yarası gibi"dir.

İki romanda da aşk, ihtiras, ihanet gibi ferdi duygular Şeyh Yusuf Efendi ile Reşit Paşa ailelerinin fertlerinde yoğunlaşır. Bununla birlikte romanlar tarihten bir kesit de sunarlar. *Kılıç Yarası Gibi* XIX. yüzyılın sonlarından başlayıp XX. yüzyılın başlarındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihî, siyasî ve askerî gelişmelerini, Meşrutiyet öncesini ele alır. *İsyan Günlerinde Aşk* ise Meşrutiyet yıllarına, bu dönemin askerî, siyasî ve tarihî gelişmeleri ile özellikle 31 Mart Vak'ası'na dikkatleri çeker. Şeyh Efendi ile Reşit Paşa ailelerinin macera dolu yaşamları bu tarihî süreçte anlatılır.

İsyan Günlerinde Aşk'ta olaylar İstanbul ve Selanik'te geçer. Paris, Şam, Almanya, Bulgaristan ve Makedonya adı geçen mekanlardır. Saray başta olmak üzere Şeyh'in Unkapanı'ndaki tekkesi, Dilara Hanım'ın, Hikmet Bey'in, Mefharet Hanım'ın, Mihrişah Sultan'ın ve Reşit Paşa'nın yaşadıkları yalı, konak ve köşkler ile İttihat ve Terakki'nin merkezi, Harbiye Nezareti romandaki önemli mekanlardır. Buralarda cereyan eden olayların yaşanan aşkların ve ihanetlerin, alınan kararların fert ve toplum üzerinde büyük etkileri olmuştur.

Eserde din, siyaset, ordu, aşk, kadın, cinsellik ve ihtiras temaları ön planda ve iç içe yer alır. Bunlardan din, siyaset ve ordu; aşk, kadın, cinsellik ve ihtiras iç içedir.

Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara tam olarak hakim olamamasından dolayı siyasî bir kargaşa meydana gel-

miş, bu istikrarsızlık halk arasında rahatsızlık doğurmuştur. İttihat ve Terakki muhalifleri de bu durum karşısında birleşmişlerdir. İttihat ve Terakki muhalifi gazetecilerin öldürülmesi çalkantılara yol açmış, Derviş Vahdetî'nin Volkan gazetesi de olayların şiddetlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu durum, özellikle memleketin içinde bulunduğu ortamdan rahatsız olan, dinin elden gittiğini düşünen, bu yüzden de şeriat isteyen din adamları ile İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerinden huzursuzluk duyan alaylı subaylar üzerinde etkili olmuştur. Bir gurup asker çavuşlarının önderliğinde subaylarına karşı bir gece ayaklanarak Heyet-i Mebusan önünde toplanır ve şeriat isterler. Hükümetin anlaşma isteğini reddeden isyancılar İttihatçı subaylarla mebusları öldürmeye başlayınca, padişah duruma el koyar. Öte yandan İttihatçılar da bu başarısızlık karşısında Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirirler. Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırır. II. Abdülhamit de tahtan indirilip Selanik'e sürgüne yollanır.

Ahmet Altan'ın büyük ölçüde gerçekliğe bağlı kaldığı *İsyan Günlerinde Aşk*'ta, olayların çıkış nedeni olarak hem yobazların şeriat istekleri, hem de Selanik'ten gelen subayların başıbozukluğu, eğlenceye düşkünlüğü, alaylı subayların ve halkın İttihat ve Terakki yönetiminden duydukları rahatsızlık gösterilir. Meşrutiyetin ikinci defa ilanından sonra İstanbul'daki özgürlük ortamından yararlanan bazı gericiler memleketi kargaşaya sürüklemişlerdir. Derviş Vahdetî'nin Volkan gazetesinin olayların yayılmasında büyük rolü olmuştur. Ancak burada dikkati çeken husus Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye isimli yüksek seviyedeki din hocalarından oluşan İslâmî eğitim teşkilatının isyancıları kışkırtan molla görünüşlü adamlarla bir ilgilerinin olmadığına dair bir beyanname yayınlamalarıdır. Üyeler arasında bulunan Şeyh Yusuf Efendi, romanın başından beri uyumlu ve ılımlı tavırlarıyla dikkati çeken bir tekke şeyhidir. Yusuf Efendi'nin, şeriat yanlısı damadı Hasan Efendi'ye söylediği şu sözler çok anlamlı ve önemlidir:

"- Ne zamandan beri Rabbımıza giden yola silahla çıkılıyor?" (s. 180)

"Bizim silaha, ayaklanmaya, şiddete değil, düşünmeye, olduğumuzdan daha iyi olmak için uğraşmaya ihtiyacımız var." (s. 181)

Şeyh Yusuf Efendi, müritlerinin şeriat isteyen kalabalığın arasına katılmalarını da yasaklar. Hasan Efendi'ye, "Bizi dünyada iktidar kavgaları hiç alakadar etmez, başımıza bir iş gelecekse kendi yolumuzda yürürken gelsin. Bu dünyadaki kavgadan bir istediğimiz yok, bu kavgaya verecek bir şeyimiz de... Herkesi tembihe, zinhar tekkeden kimse katılmasın bunlara, onların hepsi bana emanet, bir tekini bile kaybedersem, bunun hesabı ruz-u mahşerde bana sorulur. (s. 99)" derken, din ile devlet işlerinin ayrı tutulmasını isteyen bir düşünce yapısında olduğunu gösterir. İsyancıların başını çeken Kör Ali'yi de "meczup" olarak değerlendirir (s. 99).

Olayların bu noktaya varmasına sebep olarak romanda İttihat ve Terakki'nin başarısızlığı, ehliyetsizliği gösterilir. Yazar İttihatçıları, İttihatçılara tenkit ettirir. Hüseyin Hikmet Bey, ağabeyi Cevat Bey ve arkadaşı Selim Bey İttihatçı olmalarına rağmen, icraattan memnun değillerdir. Selim Bey'in sözleri İttihatçıların tavırlarını ortaya koyar:

"… bir müstebiti başımızdan attık diye sevinirken, şimdi yüz müstebit birden var karşımızda, en küçük bir muhalefete bile tahammülleri yok, derhal tehdit, şantaj…"(s. 129).

İstanbul her bakımdan içten içe

kaynamakta iken, Enver Bey'in Berlin'de bir prens gibi karşılanmaktan, ilgi görmekten memnun kalarak hâlâ İstanbul'a dönmek istemeyişi Cevat Bey tarafından eleştirilir. Cevat Bey geç kalmaktan korkar. Bir gazetecinin öldürülmesine halkın tepkisi büyüktür. Bu coğrafyada yaşayanlar ölüme, öldürülmeye, cinayete, suikasta alışkın olmakla beraber bir gazetecinin öldürülmesine çok tepki göstermektedir. Bir ölümle ayağa kalkan şehrin yatıştırılması çok güçtür. Cevat Bey'in olayların arkasının çok kanlı gelmesinden korkarak söyledikleri durumun ciddiyetini göstermesi bakımından dikkate değer:

"Cenazenin yapıldığı gün, Sultanahmet Meydanı, yüz binlerce başı olan bir canavar gibiydi, o başları taşıyan gövde görülmüyor ama hınçla titreyen, intikam almak için öfkeyle seyiren adaleleri şehrin her bir yanında, toprakta, havada, hatta şehri kuşatan surda hissediliyordu. Sultanahmet Meydanı'ndan bütün şehre yayılan o uğultu, sinirli ilaçlarla ürperen o garip sarsıntı, sanki insanlara ait bir şey değil, toprağın ta derinlerinden, önüne kattığı her şeyi yıkmak arzusuyla yeryüzüne çıkmaya hazırlanan, tırnaklarıyla şehri kazıyan bir zelzele, arzın merkezindeki ateşten silkelenerek çıkan bir gulyabaniydi" (s. 177).

İttihat ve Terakki geç de olsa hatasını anlayıp telafi yoluna gider; ancak Cevat Bey'in deyimiyle çok cinayet işlenir, çok insan öldürülür ve çok cenaze kaldırılır. Yazarın ifadesiyle de, "… şeriata karşı tedbir diye getirilen bu askerler şeriat isteriz diye ayaklandılar da yüzlercesi İstanbul sokaklarında kıstırılıp kendi arkadaşlarınca kılıçtan geçirildi" (s. 10).

Romanın başında Hasan Efendi'nin yorumu olarak verilen bu sözlerle yazarın da 31 Mart Vakası'nı bir asker ayaklanması olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Bu olayların gelişim çizgisinde askerlere, özellikle alaylı subaylara mollaların etki ettiği de belirtilmektedir.

Eserde aşk-kadın-cinsellik-ihtiras teması da iç içe görülür. Romana adını veren "isyan günlerindeki aşk" gerçekte kimin/kimlerin aşkıdır? Hikmet-Mehpare, Şeyh Efendi-Mehpare, Tevfik-Rukiye, Dilevser-Hikmet, Hediye-Hikmet, Ragıp-Dilara arasında gelişen aşk/ihtiras duyguları olay örgüsünde ağırlıklı olarak yer almıştır. Mehpare Hanım, Şeyh Efendi, Hikmet Bey ve Konstantin ile evlilik ve beraberlik yaşamıştır. Şeyh Efendi ise bir buçuk yıl süren evlilikten sonra Mehpare Hanım Hikmet Bey ile evlenir. Şeyh Efendi'nin evlilik hayatında veremediklerini Hikmet Bey'de bulmuştur. Ancak, zevkleri için yaşayan, gününü gün eden, aşktan çok bedeni zevkleri ön planda tutan Mehpare Hanım'a Hikmet Bey'le olan beraberliği de yetmez. Bir ara Matmazel Helen'i aralarına alarak üçlü bir beraberlik yaşar. Bu ihanet, Hikmet Bey'in Mehpare Hanım'a duyduğu aşkı öldürür. Onu intiharın eşiğine getirir. Ancak aşkı bitse de "en olağanüstü aşkı" olarak nitelediği eski karısı ile uzaktan uzağa ilgilenmeye devam eder. Mehpare Hanım'ın cinsel açlığının su yüzüne çıkmasını sağlayan, ancak daha sonraları onun isteklerine cevap vermekte zorlandığı için ihanete uğrayan Hikmet Bey, Selanik'ten İstanbul'a dönünce, babası tarafından kendisine takdim edilen cariye Hediye – bu adı kendisi vermiştir – ile beraber olur. Hediye Hikmet Bey'i gerçekten sevmiştir. Hikmet Bey için ise Hediye, başlangıçta bir gönül eğlencesidir. Zamanla onu sever. Bu sevgide acıma ve güven duygusu hakimdir. Ona, "Hediye, sen benim hayatımdaki tek hakikatsin" diyor ve bunun gerçek olduğuna inanıyordu. Hiç kimse

onun hayatında Hediye kadar hakikî ve yakın olmayacak, hiç kimse Hikmet Bey'i onun gibi, sevgisinin içinde kendini yok etmeye razı gelecek kadar sevmeyecekti.

Bir keresinde Osman'a, "Eğer hayatımı, kırılacak bir eşya, bir bardak ya da bir vazo, ne bileyim öyle bir şey olsaydı eğer, bunu tutması için Hediye'ye verirdim" demişti, "ondan başka herkes, bir dalgınlık anında onu bir yerde bırakabilir, düşürebilir, bir acı duyduğunda elinden atabilirdi ama o, hiçbir zaman, hiçbir şartta onu elinden bırakmazdı" (s. 460). Hikmet Bey kendisine bu kadar güven duygusu veren Hediye ile nikahlanmayı, onunla yolculuklara çıkmayı, "böylesine büyük bir aşkı böylesine sessiz taşıyabilen bu küçük kadını sevindirmeyi, onun sevinişini görmeyi, onun da hiç olmazsa bir kere güvenle, içten bir kahkaha atışına şahit olmayı" (s. 461) ister. Gönlü Hediye'den, mantığı ise Dilevser'den yanadır. Dilara Hanım'ın kızı olan Dilevser kitaplardan, edebiyattan, yazarlardan, hayattan konuşan, kültürlü ve zeki bir kızdır. Hikmet Bey, "… kendi geçmişini Dilevser'in zekasıyla yıkamaya, temizlemeye, kalan acıları iyileştirmeye uğraşıyor, genç kıza ve onun zekasına gittikçe daha fazla bağlanıyordu" (s. 460).

Hikmet Bey'e Tanrı sanki istediği kadını vermiş, fakat şeytan bunu ikiye bölüp iki kadın yapmıştır. Hangisinden vazgeçse birinin eksik kalacağını düşünür. Dilevser'in zekası, Hediye'nin saf ve temiz duyguları arasında bocalayan Hikmet Bey, tercihini Dilevser'den yana kullanınca, Hediye'yi ebediyyen kaybeder. Dilevser'le evlenip mutlu olur ama Hediye'yi unutamaz. Romandaki hazin, temiz, gerçek ve karşılıksız aşk Hediye'nin aşkı olsa gerektir.

Ragıp-Dilara aşkına gelince; Beyoğlu'nda tesadüfen tanışan Ragıp Bey'le Dilara Hanım'ın ilişkisi, aşktan ziyade bir tutkudur. Çünkü zaman içinde evinden ve kışladaki işlerinden bunalan Ragıp Bey, aradığı huzur ve mutluluğu Dilara Hanım'ın evinde bulur. Ragıp Bey karısından boşandıktan sonra Dilara Hanım'la evlenmez, Makedonya'ya döner. Dilara Hanım onun gitmesine önce çok sevinir. Çünkü özgürlüğüne, "renkli ve oynak hayatına" yeniden dönmekten dolayı memnun olmuştur. Ancak, zamanla ona karşı duyduğu özlem ve güven duygusunun arttığını düşünür. "… bu, bir kadının yaşayabileceği güvenin belki de aşılması mümkün olmayan bir zirvesiydi ve bu güveni, bir katilden, öldürmekten çekinmeyen bir erkekten başkası bir kadına böylesine yaşatamazdı" (s. 461). Bu sözlerden Dilara Hanım'ın Ragıp Bey'de bulduğu şeyin aşktan ziyade güven duygusu olduğu anlaşılmaktadır. Eğer Dilara Hanım Ragıp Bey'e aşık olsaydı, tıpkı Mehpare Hanım gibi, başka erkeklerle ilişki kurmazdı. Romanda hiçbir kadın Hediye gibi aşk ve sadakatle bir erkeğe bağlanmamıştır.

Romanda Tevfik Bey'le Rukiye'nin kısa süren, fakat mutlu bir şekilde evlilikle sonuçlanan aşklarından da söz edilir.

Ahmet Altan kadının toplumdaki yeri ve önemine de dikkat çeker. Romanın bir yerinde Dilara Hanım'a şunları söyletir:

"… inkişaf etmiş bütün milletler kadınlarını hür bırakmışlar, erkeklerle omuz omuza oralarda kadınlar, kadınlarını birer mücrim gibi evlere hapseden milletler ise inkişaf etmemişler, edememişlerdir" (s. 48).

"Kadınsız millet olmaz Ragıp Bey, (…) kadın yoksa o memleketin hali bizimki gibi bir sefalettir… Zavallı kadınlar, bugün hepsi birer mahkum evlerinde" (s. 49) diyen Dilara Hanım, en çok da düşmüş kadınlara üzülür. Geçinmek için

geliri olmayan kadınların sokaklara düştüğünü söyler.

Romanın şahıs kadrosunu Şeyh Efendi ile Reşit Paşa ailesinin fertleri şeklinde gruplamak mümkündür. Buna göre, Şeyh Efendi'den başlamak gerekirse, onun romanın başı çeken tiplerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Mehpare Hanım'ın ilk eşi, Rukiye'nin babası, Hasan Efendi ile Ragıp Bey'in kayınpederi olan Şeyh Efendi, aklıselim, uğursuzlukları çabuk sezen, soğukkanlı ve uzlaştırmacı tavırları ile dikkat çeker. Unkapanı'ndaki tekkesiyle oturduğu yerden Hasan Efendi aracılığıyla İstanbul'da olup biten her şeyi öğrenir. Şeyh Efendi dindardır, ancak yobaz değildir. Hasan Efendi, Kanunu Esasi istemeyiz diyerek saraya yürüyen, peşinden kalabalıkları sürükleyen, padişahı, görmek istediği için pencereye çıkartan Kör Ali'den bahsederken, "Ali Hoca.." deyince, Şeyh Efendi, hafifçe kaşlarını çatarak, anlamazlıktan gelerek şunları söyler:

" – Bütün serserileri paşa, bütün meczupları hoca yapıyorlar galiba" (s. 99).

Şeyh Efendi din ve devlet işlerini ayrı tutan, bütün soruların cevabını Kur'an'da arayan, şeriat istemeyen örnek bir din adamı tipidir. Hoşgörülü ve renkli bir kişiliği vardır. Ragıp Bey'in Dilara Hanım'la ilişkisini öğrendiği halde bilmezlikten gelir. Ragıp Bey ile kızının ayrılması durumunda Ragıp Bey ile dostluğunu bozmaz. Mihrişah Sultan'a ilgi duyabilir. Ayrıldığı eşi Mehpare Hanım'la uzaktan da olsa ilgilenir. Yobazların karşısında liberal bir din adamı kimliğiyle karşımıza çıkar.

Romanın önemli kişilerinden biri de Şeyh Yusuf'un eski, Hikmet Bey'in de uğruna intihara teşebbüs ettiği Mehpare Hanım'dır. Gümrük müdürü Tevfik Bey'in güzelliği ile dikkatleri üzerinde toplayan kızı Mehpare Hanım, 17 yaşındayken Şeyh ile evlenmiş, Rukiye adlı bir kızı olmuş, sonra da ayrılmıştır. Hikmet Bey'den de Nizam adında bir oğlu vardır. Hikmet Bey'i Selanik'te Konstantin'le aldatan Mehpare Hanım, İstanbul'a döndüğünde de Fransız elçiliğinden bir diplomatla ilişki kurar. Aynı zamanda arada İstanbul'a gelen Konstantin ile de görüşmeyi sürdürür. Zevkleri için yaşayan, cinselliğini ön plana çıkaran, gününü gün eden, o günün Osmanlı toplumu için ileri davranışlarda bulunan kural dışı bir kadındır, Mehpare Hanım.

Şeyh'in damadı Ragıp Bey genç, yakışıklı, cesur ve yetenekli bir binbaşıdır. Savaş sırasında kahramanlıklar göstermiş, Müşir Paşa tarafından Şam'dan İstanbul'a getirilmiş, Arap Dilaver'i öldürmüş, çocukluk arkadaşı Hasan Efendi aracılığıyla Şeyh ile tanışmış, onun dostluğunu kazanıp kızıyla evlenmiş, ama karısı Hatice Hanım'ın aşırı dindarlığı yüzünden mutluluğu dışarıda aramaya başlamıştır. Yolda tesadüfen tanıştığı Dilara Hanım'la güzel günler geçirmiştir. Ragıp Bey aynı zamanda ağabeyi Cevat Bey'le birlikte İttihat ve Terakki için de çalışmıştır. Hareket Ordusu'na katılarak isyanın bastırılmasına katkıda bulunmuş, sonunda Dilara Hanım'ı İstanbul'da bırakarak Makedonya'ya dönmüştür.

Dilara Hanım, Lehistan'da Alman asıllı küçük bir toprak ağasının kızı olarak doğmuş, annesinden müzik dersleri almış, edebiyatın tadını keşfetmiş, babasından ise insanları istediği zaman kendisinden uzakta tutmayı ve onları bakışlarıyla yönetmeyi öğrenmiştir. On üç yaşında köylerine yapılan bir baskınla kaçırılıp Osmanlı sarayının haremine getirilmiştir. Çok güzel olmadığı için ön plana çıkamamış, Giritli ihtiyar bir paşa ile evlendirilmiştir. Paşa genç karısını gerçekten sevmiş, eğitimi ile ilgilenmiş, ud

dersleri aldırmış, bizzat kendisi Fransızca öğretmiş, Avrupa'ya götürüp gezdirmiş, Avrupalı bir kadın gibi yaşatmış, sonra da büyük bir servet bırakarak bu dünyadan ayrılmıştır. Dilara Hanım köşkünde kızıyla birlikte sakin ve güvenli bir hayat yaşamaktadır. Ancak, kadınlığını unutmamış, kendi çevresinden olmayan yakışıklı askerlerle geçici ilişkiler kurmuştur. Fakat Ragıp Bey onun için daima özel olmuştur.

Şeyh Efendi'nin diğer damadı olan, aynı zamanda romanın önemli kişileri arasında yer alan Hasan Efendi, Donanma-yı Humayun'da zabittir. Hasan Efendi, Şeyh'in ikinci karısından olan cüce ve çirkin kızı Binnaz Hanım ile evlidir. Şeyhe olan bağlılığından dolayı mutsuz olmasına rağmen evliliğini sürdürür. Şeyh'in ayinlerine katılır, şehirde hafiye gibi dolaşarak her şeyden haberdar olur ve duyduklarını, gördüklerini şeyhine iletir. Halifeye ve şeriata bağlıdır. İttihatçılardan hoşlanmaz.

Ragıp Bey'in ağabeyi Cevat Bey de İttihat ve Terakki'nin kurucularındandır. Zamanla düşünce ve davranışlarını beğenmediği İttihatçıları eleştirir.

Romanda sergüzeştleri anlatılan Reşit Paşa ailesinin fertleri içinde en dikkate değer sima Hüseyin Hikmet Bey'dir. Reşit Paşa ile Mihrişah Sultan'ın oğlu, Mehpare Hanım'ın ikinci kocası, Nizam'ın babası olan Hikmet Bey çocukluğunu İstanbul-Paris arasında geçirmiş, Paris'te hukuk tahsili yapmış, İstanbul'a dönünce babasının konumu itibariyle saray mabeyninde sürekli yükselmeye başlamıştır. İstanbul'daki baskından, jurnallerden, mollalardan, züppe entelektüellerden, hatta padişahtan bile nefret eder. Paris'teki özgürlüğünü özler. İttihat ve Terakki Partisi'nin kurulmasına öncülük etmiş, ancak zamanla başarısızlık ve plansızlıklarını görerek partiden de soğumuştur. Hikmet Bey, Mehpare Hanım'ın ihanetini içine sindiremeyip intihara kalkışmış, ancak ölmemiştir. Duygusal yaşamı inişli çıkışlıdır. Hediye'yi sever, ancak Dilevser'le evlenir. Sonunda mutluluğu yakaladıysa da Hediye'nin intiharından duyduğu acıyı yaşadığı sürece unutamayacaktır.

Hikmet Bey'in babası olan Reşit Paşa, padişahın doktoru, hatta tek dostu ve sırdaşıdır. Selanik'e padişahla birlikte gitmiş, onu ömrünün sonuna dek yalnız bırakmamıştır. Mihrişah Sultan'la olan evliliği uzun sürmemiştir.

Hikmet beyin annesi Mihrişah Sultan ise oldukça güzel ve etkileyici bir kadındır. Hırçın, esrarengiz ve özgürlüğüne düşkün olan Mihrişah Sultan, Reşit Paşa'dan ayrıldıktan sonra hiç evlenmemiş, uzun yıllarını Paris'te geçirmiş; İstanbul'a döndükten sonra herkesi etkisi altına alan şeyh onu da etkilemiştir. Kendisini sürgüne yollayan padişah ile rakibi olarak gördüğü gelini, Mehpare Hanım'dan hiç hoşlanmaz.

Romanda iki ailenin ön plandaki fertleri dışında iki kişi daha vardır. Bunlardan biri padişah II. Abdülhamit'tir. Romanda adı verilmez, sadece padişah diye anılır. Osmanlı Devleti'nin bu en zayıf ve karışık döneminde padişah olmaktan pek hoşnut değildir. "Allah'ın gücüne gitmesin ama bize öyle bir iş vermiş ki, atsan atamazsın, satsan satamazsın, bacağımıza bağlanmış taş gibi yaşadıkça sürüyeceğiz bunu" (s. 51) sözleriyle padişahlığın kolay bir iş olmadığını ifade eder. 31 Mart Vakası'ndan sonra tahttan alınarak ailesiyle birlikte Selanik'e sürgüne gönderilir.

Romanın o zaman değil de şimdilerde yaşayan, ilginç ve renkli tipi vardır: Osman Reşit Paşa ile Şeyh Yusuf'un torunu olan Osman roman boyunca (*Kılıç Yarası Gibi*'de de aynı şekilde) ölüleriyle konuşur. "Zamanın mahpusları" olarak nitelediği ölüleri hikâyelerini Osman'a

anlatırlar. Böylece zaman zaman Osman aracılığıyla olayların gizli kalmış yönleri aktarılır, okuyucuya. İnsanlar Osman'ın deli olduğuna inanır. O ise insanların aptal olduğunu düşünür, ölülerin geçmiş hayatlarını bütün açıklığıyla görmek, insanların aptallığına olan inancını pekiştirir (s. 8). Osman yaşayanların yalanlarını, ölülerin gerçeklerini görmüştür (s. 467). Hepsinin dehşet verici sırları vardır. Onu gördüklerinde hep birlikte konuşmak isterler ama Osman aralarından birini seçip dinlemeyi tercih eder. Ölülerin gösterdikleri sırların içinde cinayetler, ayaklanmalar, ihanetler, günahkâr aşklar, acılı özlemler vardır. Onları gösterirken bir yandan da saklamaya çabaladıklarından, anlattıkları çelişkilerle, yalanlarla, unutuşlarla doludur.

Romanda Osman zaman zaman araya girerek, kahramanın yaşadığı sürede karşısındakine söyleyemediklerini – bazen de kendi yorumuyla – okuyucuya aktarır. "Hikmet Bey'in daha sonra Osman'a söylediği gibi...." (s. 29), "Ragıp Bey'in Osman'a söylediği gibi..." (s. 49), (Hikmet Bey) … daha sonra Osman'a… diyecekti" (s. 60), (Mehpare Hanım) … bir keresinde Osman'a söylediği gibi…" (s. 74), "Daha sonraları Reşit Paşa, Osman'a… demişti" (s. 94), "Daha sonraları Ragıp Bey Osman'a… demişti" (s. 106), (Ragıp Bey) daha sonraları Osman'a … demişti." (s. 126), "Daha sonraları Reşit Paşa Osman'a … demişti" (s. 143) kalıbıyla kurulan bu cümlelerde, ölülerin, Osman'la dertleştikleri, sırlarını paylaştıkları görülür. Osman sanki bu noktada araya girerek sırları ifşa eden anlatıcı konumundadır.

İsyan Günlerinde Aşk'ta yazarın virgül, noktalı virgül ve bağlaçlarla uzattığı bazen bir paragrafı bulan cümleleri dikkati çekmektedir. Psikolojik tahlil ve tasvirlerin çok iyi verildiği bu cümlelere bir örnek vermekle yetineceğiz:

"Hüseyin Hikmet Bey, bir sabah vakti, karla kaplı kubbeleri, minareleri, kuleleri, tepeleri ve tepelerine yayılmış ormanlarıyla uzaktan bakana ince oymalı geniş ve yumuşak bir dantel gibi gözüken İstanbul'a varıp yağan karla rengi solgunlaşmış sulardan yakamozlu parıltılarla çırpınan balıkları kapan deniz kuşlarını, cami avlularından kanat patırtılarıyla havalanıp karlara karışan beyaz güvercinleri, gergef işleyen nazlı bir kadın parmağına batmış bir tığdan oyalı bir beyazlığa sıçramış kan damlaları gibi gözüken kırmızı fesli gölgeleri, bütün o beyazlığın içinde kara bir büyü gibi dolaşan uzun siyah kayıkları görüp de, kıyılara dizilmiş kahvehanelerden yükselen ıslak tömbeki kokusuyla, tepelerdeki çiçek tarlalarından gelen serin fulyalarla kasımpatıların rayihalarına karışan zift ve insan kokusunu içine çekince ürperdi" (s. 53).

Ahmet Altan bu romanıyla tarihimizin karmaşık bir dönemi ve tartışmalı bir vakasını yeniden gündeme getirmiş; bu dönemde yaşayan insanların aşklarını, tutkularını, acılarını ve ihanetlerini ustalıkla anlatmıştır.

KAYNAKLAR

Altan, Ahmet (2001) İsyan Günlerinde Aşk, Can Yayınları, İstanbul

Ana Britannica (1993) "31 Mart Olayı", C: 17, İstanbul, s: 257

NOTLAR

[1] Roman piyasaya çıktığı günlerde bir televizyon programında konuşan Ahmet Altan, yeni romanın öncekinin devamı olmadığını söylemiş; ancak bundan sonra dönem romanı yazmak niyetinde olduğunu da sözlerine eklemiştir. Birbirini tamamlayan bu iki romanın dönem romanı yazmak için bir başlangıç olduğu düşünülemez mi? Ayrıca bu iki roman anlam ve içerik bakımından birbirini tamamladığı için "dilojik roman" örneğidir.